

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR ENTELEKTÜEL

Mehmed Fuad KÖPRÜLÜ

Editör
Dr. Berna FİLDİŞ

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Aydın ŞİMŞEK
Editör • Dr. Berna FİLDİŞ
Kapak Tasarım • Esra YILDIZ
İç Tasarım • Aslı YILMAZ
Sosyal Medya • Betül AKYAR

Birinci Basım • © Aralık 2017 / ANKARA
ISBN • 978-605-288-129-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Gece Kitaplığı

Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit Apt
No: 22/A Çankaya/ANKARA

Tel: 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-posta: gecekitapligi@gmail.com



Baskı & Cilt

Son Çağ

İstanbul Caddesi İstanbul Çarşısı

48/48

İskitler/Ankara

Sertifika No: 25931

Tel: 0312 341 36 67

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR ENTELEKTÜEL

Mehmed Fuad KÖPRÜLÜ

Editör
Dr. Berna FİLDİŞ

İÇİNDEKİLER

Ön söz	5
MEHMED FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN EPİSTEMİK CEMAATİ: BÂKÎ ÖRNEĞİ	13
<i>Mehmet Yunus YAZICI</i>	
KÖPRÜLÜ'NÜN TARİH ANLAYIŞI ve TARİH BİLİMİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELERİ	43
<i>Hasan Hüseyin GÜNEŞ</i>	
FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN YÜKSEK TAHSİL VE YABANCI DİL ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ	67
<i>Sevda KAMAN</i>	
M. FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN İLM-İ CEM'İYYET HAKKINDAKİ FİKİRLERİ	89
<i>Berna FİLDİŞ</i>	
M. FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN DEMOKRAT PARTİLİ YILLARI (1946-1957)	139
<i>Abdullah ÖZDAĞ</i>	
FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	169
<i>Haluk ÖNER</i>	
FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN SANAT ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ	185
<i>Süreyya GENÇ – Ferhunde KÜÇÜKŞEN ÖNER</i>	
MEHMET FUAT'IN TÜRK YURDU DERGİSİNDEKİ YAZILARININ ANALİZİ (1911-1931)	203
<i>Ümmet ERKAN</i>	
KÖPRÜLÜ'NÜN “ESKİ-YENİ” TARTIŞMASI VE MUALLİM NÂCİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	225
<i>Macit BALIK</i>	

MEHMET FUAT'IN TÜRK YURDU DERGİSİNDEKİ YAZILARININ ANALİZİ (1911-1931)

Ümmet ERKAN¹

Giriş

Türk düşüncesinin, tarih, sanat ve edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Mehmet Fuat, yazmış olduğu 1500'den fazla makale, Türk tarih ve edebiyatını incelemek için geliştirmiş olduğu bilimsel yöntem, yapmış olduğu akademik çalışmalarla Türkiye'nin önde gelen Türkologlarından biridir. Osmanlı döneminde devlet adamı yetiştiren Köprülüler soyundan gelen Mehmet Fuat, siyasete de uzak kalmamış ve 1935'ten itibaren bu alanda görevler üstlenmiştir. Köprülü Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer almıştır.

Türk dili, tarihi dışında Mehmet Fuat, Türk düşünce dünyasında da saygın bir isimdir. Henüz yirmili yaşlarında iken dönemin çeşitli fikri tartışmalarına katılmış, farklı gazete ve dergilerde yazılar yayımlamıştır. 37 yaşında iken meşhur şarkiyatçı Gordlevski ondan övgüyle söz etmiştir:

“O, hem şarkî hem garbî nokta-i nazardan âlim bir zattır. Umumi yani tarihî ve edebî ve ihtisası yani Şarkiyat ve Türkiyat'a dair âsâr [eserleri] ve müellefatı [kitapları] çok okumuş olmakla beraber yeni ilmî usulleri de kavramıştır ki, bu iki hasısayı kendinde cem edenler Türkiye'de mebzul değildirler. Onun ince ve parlak üslûba mâlik olan eserleri, mevzularının yeniliği ile nazar-ı dikkati celbettığı gibi yalnız Türkiye değil umumiyetle Avrupa mütetebbileri [yazarları] için de büyük kıymeti hâizdir. Köprülüzâde, Avrupa âlimleri arasında yalnız Osmanlı edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının tarihini en iyi bilenlerin biridir...”²

1 Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

2 V. Gordlevski, “Türk Edebiyatının Dönüm Noktası”, *Türk Yurdu*, Yıl: 16, C. 19, S. 190, Mayıs 1927, s. 213.

Gordlevski'ye göre Mehmet Fuat, Türk tarihi ve edebiyatında çok değerli, seçkin bir bilim insanıdır. Sadece Türkiye'de değil Avrupada tanınan saygın bir araştırmacıdır.

Mehmet Fuat, döneminde çeşitli gazete, dergilerde yazılar yayımlamıştır. Türk Ocağı'na üye olmuştur. Türk Ocağı'nın yayın organı olan Türk Yurdu dergisinde makaleler yazmış, dergide onun yazı, mektup ve konferanslarına yer verilmiştir. Türk Yurdu dergisi 30 Ekim 1911 tarihinde yayın hayatına başlamış ve bugün yüzüncü yılını geride bırakmış Türkiye'nin en köklü düşünce dergilerinden biridir. Çeşitli fasılalarla çıkmaya devam etmiş olsa da her zaman Türklüğün yükselmesine çalışmış, Türk dili, edebiyatı, tarih, sosyoloji ve kültürü üzerine devrin saygın akademisyen ve aydınlarının görüşlerine yer vermiştir. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Sadri Maksudi, Halide Edip, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin, İsmail Gaspıralı, Ahmet Ağaoğlu, Zeki Velidi, Ethem Nejat bunlardan bazılarıdır.

Mehmet Fuat, Türk Yurdu dergisinde özellikle dil, edebiyat, tarih, kültür ve milliyetçilikle ilgili yazılar kaleme almıştır. Bu çalışma Mehmet Fuat Köprülü'nün 1911'den 1931 yılına kadar Türk Yurdu dergisinde çıkan yazılarının analiz edilmesini amaçlamıştır. Bunun için derginin 1911-1931 yılları arasındaki sayıları incelenmiş, kaynak ve arşiv taraması yapılmıştır. Mehmet Fuat'ın Türk milliyetçiliği, Türk dili ve tarihi, Türk devrimleri konusundaki görüşleri ele alınmıştır.

Türk Yurdu dergisinde Mehmet Fuat, Köprülüzâde Mehmet Fuat ismini kullanmış ve Köprülü soyadını kullanmadan önce bu isimle anılmıştır. Bu nedenle çalışmada Köprülüzâde Mehmet Fuat ismi tercih edilmiştir. Osmanlıca metinlerin bazı kelimelerinin anlaşılması için parantez içinde bugünkü Türkçe karşılıkları kullanılmıştır. Bu çalışmanın Mehmet Fuat (Köprülü)'ün bütünlüklü bir biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

1. Türk Yurdu Dergisi ve Türk Ocakları

Türk Yurdu dergisi 30 Kasım 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organı olarak çıkmaya başlamıştır. Cemiyetin kurucuları; Mehmet Emin, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Ağaoğlu Ahmet, Hüseyinzâde Ali, Doktor Akil Muhtar ve Akçuraoğlu Yusuf'tur. Cemiyet, çocuklara yardım için bir öğrenci pansiyonu kurulması konusunu öncelikli olarak ele almıştır. Türk Yurdu Cemiyeti'nin kuruluşundan birkaç ay sonra Mehmet Emin Bey, cemiyet adına bir dergi yayımlamayı düşünmüş fakat kendisinin 1911 Ağustosunda Erzurum Valiliği'ne atanması üzerine bu görevi Akçuraoğlu Yusuf üstlenmiştir. Cemiyet, Akçuraoğlu Yusuf'un mesul müdürlüğünde, 17 Teşrinisani 1327 (30 Kasım 1911)'de "Türk Yurdu Dergisi"ni çıkarmaya

başlamıştır. Cemiyetin kapanması ile cemiyet üyeleri Türk Ocağı çatısı altında toplanmıştır.³ Türk Ocağı ile Türk Yurdu dergisi aynı idealler etrafında birleşmiş ve kenetlenmiştir.

Askeri Tıbbiye öğrencilerinin öncülük ettiği Türk Ocağı 12 Mart 1328 (25 Mart 1912)'de kurulmuştur.⁴ Cemiyetin ilk kurucuları Askeri Tıbbiye 4. sınıf öğrencilerinden Mahmut, Refet, Ethem, Haşim, Celal, Behçet; 3. sınıf öğrencilerinden Hüseyin Fikret, Hüseyin Ragıp, Muhsin, Neşet, Lütfi, Süleyman; 2. sınıftan Habib Efendilerdir. Diğer üyeler ise Remzi, Osman, Hüseyin Baki, Tefik Fikret, Osman Senai Beylerdir. Resmi kurucuları ise Mehmet Emin, Ağaoğlu Ahmet, Dr. Fuat Sabit Beylerdir. İlk yönetim kurulunda Ahmet Ferit başkanlığa, Yusuf Akçura ise başkan yardımcılığına seçilmişlerdir.⁵

Türk Ocağı'nın başına 1913'de Hamdullah Suphi Bey seçilmiştir. Ocak adı, Hamdullah Suphi ile özdeşleşmiştir. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı gibi zorlu dönemlerde Hamdullah Suphi, Ocağı başarıyla idare etmiştir. Ancak Ocak zaman zaman iç muhasebe ve tartışmalara da sahne olmuş, özellikle Pantürkizm konusunda 1918 yılından sonra belirgin bir biçimde kendini Anadolu ise sınırlandırmıştır.⁶

Türk Yurdu dergisi 1918 yılına kadar geçen yedi yıllık sürede 14 cilt, 161 sayı çıkmıştır. 'Türklüğün faidesine çalışır. On beş günde bir çıkar' serlevhası ile yayın hayatına başlamıştır. Yayın ilkeleri incelendiğinde siyasi kamplaşmalardan, güncel politik tartışmalardan uzak kalarak Türklüğün her alanda yükselmesini hedeflediği görülmektedir.⁷ Dergide Osmanlı Türkleri dışındaki Türk dünyası ile ilgili haber, alıntı makale ve gelişmeler yer almış, Türkler arasında ortak bir duyarlılık geliştirilmeye çalışılmıştır. Dergide her zaman sade bir Türkçe kullanılacağı belirtilmiştir. Derginin

3 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler I*, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46.

4 Cemiyetin nasıl kurulduğunu anlatan Hamdullah Suphi, 19. yüzyılda Anadolu'da iki ayrı toplumun ortaya çıktığını söylemiştir: Hıristiyan azınlığın; okulları, burjuvazisi, serveti ve aldıkları dış destekle sürekli ilerlediğini, devletin istinatgâhı olan Türk ve Müslüman tebaanın ise sürekli fakirleştiğini anlatmıştır. Ona göre devletin bir uçurum kenarına gelmesi, Osmanlılık fikrinin geçerliliğinin azalması ve son Balkan Savaşlarında yaşanan acılar Türklere kendi kaderlerini çizmeleri gerektiği inancını aşlamıştır. Türk Ocağı da Türklüğe yönelik bu ilgiden doğmuştur. Bkz. Hamdullah Suphi, "Türk Ocağı İdare Reisinin Nutku", *Türk Yurdu*, 30 Aralık 1913, s. 9-10.

5 Tunaya, a.g.e., s. 432.

6 1918 yılındaki kongrede Pantürkizmle alakalı şu karar alınmıştır: "Ocağın maksadı Türklerin harsi (kültürel) birliğine ve medenî kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahhası bilhassa Türkiye'dir." Anonim, "Türk Ocağı Kongresi II", *Türk Yurdu*, 15 Temmuz 1334 (1918), s. 251.

7 Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 168.

yayın hayatına başlamasında gerekli maddi desteği Orenburg'lu zengin bir Tatar ailesi olan Hasanoflar sağlamıştır.⁸ Mahmut Bay Hasanof on bin altın ruble bağışla derginin finansman sorununu çözmüştür.

Türk Yurdu dergisi incelendiğinde zengin bir kadro göze çarpmaktadır. Farklı siyasi eğilimlerden pek çok kişi dergiye şiir, deneme, makale, haber, seyahat vb. türlerde yazılar kaleme alarak katkıda bulunmuştur. Ahmet Mithat, Akçuraoğlu Yusuf, Ethem Nejat, Ahmet Agayef, Sadri Maksudi, Halit Ziya, Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik, Nâfi Atuf, Parvus Efendi, İvan Manulef, Ahmet Zeki Velidi, Yakup Kadri, Reşit Galip, Burhan Asaf, Afet İnan, Selim Sırrı, Mimar Kemalettin, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Halide Edip bu kişilerden sadece bazılarıdır. Derginin çıkmasında hiç şüphesiz ilham kaynağı olan Kırımlı İsmail Gaspıralı'dır. Gaspıralı'nın Rusya Türklerinin gelişmesi, ilerlemesi için başlattığı reformlar dergi yazarları için yol gösterici olmuştur.

1918 yılından sonra Türk Ocağı üzerinde başlayan baskılar derginin çıkmasını da olanaksız hale getirmiştir. Türk Ocakları Kurtuluş Savaşına katılmak için Anadolu'ya geçmiştir. Milli Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra Türk Ocağı, 1923 yılında tekrar açılmıştır. Türk Yurdu dergisi ise 1924 yılında yeniden yayın hayatına başlamıştır.⁹

Türk Ocağı ve Türk Yurdu dergisi bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti devrimlerinin toplumda kök salması için çaba göstermiştir. Türk Ocağı'nın Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür şubesi olduğu, 1927 yılındaki kurultayda tüzüğe girmiş ve Ocak üyeleri Anadolu'nun kültürel bütünleşmesi, modernleşmesi için çalışmıştır. Halka yönelik açılan kurslarla toplumun kültürel seviyesinin yükseltilmesine ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasına çalışılmış, Türkçeye ait folklorik malzemeler toplanmış, milli bir iktisat politikası desteklenmiştir. "Gerici ve bölücü" akımlarla mücadele edilmiştir. Türk Ocağı 1931 yılında dönemin olağanüstü koşulları nedeniyle diğer sivil toplum örgütleri gibi kapanmış, bir yıl sonra onun yerine Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı Halkevleri kurulmuştur.¹⁰

Türk Ocağı ve Türk Yurdu'nun kapanmasında dönemin bazı politik gelişmelerinin etkisi olmuştur. Bu politik gelişmelerin başında Türk Ocağı'nın faaliyetlerinden Sovyetler Birliği'nin rahatsız olması gelmiştir. Ocak, her ne kadar Pantürkizm'den ziyade Anadolu'da bir ulus inşasını öncelikli hedef olarak programına koymuşsa da (1927) Sovyet egemenliğindeki

8 M. F. Togay, *Yusuf Akçura, Hayatı ve Eserleri*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1944, s. 61.

9 Anonim, *Türk Yurdu*, Teşrinisani 1340 (Kasım 1924), s. 1.

10 Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Türk Cumhuriyetleri ile gönül bağıını sürdürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyetlerle iyi ilişkileri geliştirmek istemesi, Ocağın kapanmasında etkili olmuştur. Bunun yanında 1930'da kurulan Serbest Fırka'ya bazı Ocak üyelerinin göstermiş olduğu ilgi de Halk Fırkası'nda sıkıntı yaratmıştır.¹¹ Ayrıca 1929 buhranının ülkede meydana getirdiği sıkıntılar ve Ocakların devrimleri halka anlatmakta başarısız görülmesi gibi nedenler Türk Ocağı ve Türk Yurdu dergisinin kapanmasında etkili olmuştur.¹²

Türk Yurdu dergisi; Türk milliyetçiliğini kamuoyunun gündemine taşıma, dağılan imparatorluğu millet düşüncesi etrafında birleştirme ve böylece dağınık bir kütleden aynı duygu ve düşüncelere sahip bir millet oluşturma amacını taşımıştır. Kırım, Kazan ve Azerbaycan Türklerinin yanı sıra; Necip Asım, Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Mehmet Tahir, Mehmet Fuat gibi isimlerin öncülük ettiği bu harekete İttihat ve Terakki Partisi'nden de destek gelmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Ocak ve dergi, ülkeyi kalkındırma, geliştirme ve bütünleştirme amaçları için devletin kurumları ile birlikte çalışmıştır. Kapatılıncaya kadar Ocaklar partinin kültürel kanadı gibi çalışmıştır.

2. Türk Yurdu Dergisinde Mehmet Fuat'ın Yazıları

Mehmet Fuat, Türk Yurdu dergisinde Türk dili, tarihi, kültürü ve milliyetçiliği üzerine yazılar yazmıştır. Bu yazılarında Türk dili ve tarihine ilişkin önemli konulara değinmiş, akademik çalışmalarını dergi okuyucusuna sunmuştur. Yunus Emre şiirlerini incelediği yazısı, Osmanlı ve Selçuklu edebiyatını ele alan zengin araştırma ve incelemeleri yerli literatür açısından değerlidir.

Mehmet Fuat çok yönlü bir aydındır. Bu akademik çalışmalar yanında dönemin politik tartışmalarına da taraf olmuş, kendi siyasi görüşlerini belirtmiştir. Ocakların aldığı kararlar üzerinde değerlendirmelerde bulunmuş, Türk milliyetçiliğinin şekillenmesinde bilgisine başvuru olan önemli bir isim olmuştur. Mehmet Fuat, Cumhuriyet sonrasında da Türk dili ve edebiyatı alanında saygın isimlerden biri olmaya devam etmiştir. Bunun yanında ise 1927 yılına kadar Türk Tarih Encümeni başkanlığını sürdürmüştür.

Çalışmamızda Mehmet Fuat'ın Türk Yurdu dergisindeki yazıları milliyetçilik ile edebiyat ve tarih olmak üzere iki başlık altında inceleme konusu yapılmıştır. Bu başlıklara bağlı kalınarak, dergideki yazıları ve Türk Ocağı'ndaki etkinlikleri analiz edilmiştir.

11 François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, Çev. Ali Berktaç, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 69.

12 Yusuf Sarıncay, *Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 361-370.

a. Mehmet Fuat ve Milliyetçilik

Osmanlı Devleti'nin 1909 sonrası yaşadığı hızlı çöküş süreci, Türk milliyetçiliğinin de toplumsal bünyede hızlı bir biçimde yükseldiği dönemdir. Trablusgarp (1911), Balkan Savaşları (1912-13) ve Birinci Dünya Savaşı (1914-18) Türk toplumunu topyekûn bir varoluş mücadelesine itmiştir. Elindeki toprakları hızla kaybeden ve sadece Türk ve Müslüman olduğu için yurdundan göçe zorlanan Türkler, hızla milli bilinçlerinin farkına varmıştır. Özellikle Balkan Savaşları bu konuda bir dönüm noktası olmuştur. I. Balkan Savaşı'nda Balkanlardaki bütün topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi almıştır. Ardından başlayan kitlesel katliamlar ve yurdundan kaçmak zorunda kalan Balkanlı Türkler, Anadolu'ya sığınmışlardır. Bursa, İstanbul, Edirne gibi şehirlerde zor günler geçiren ve taşıdıkları öykülerle kendi kimliklerinin farkına varan Balkan Türkleri, Osmanlı toplumu içinde Türklük vurgusunun artmasında önemli bir etki göstermişlerdir. Böylece gerçekleşen göçlerle Anadolu'nun nüfusu homojenleşmiştir. Ayrıca bu göçmenlerin bir kısmı etnik olarak Türk olmasa da Türkiye dışında sığınacak bir ülkeleri olmadığı için, taşıdıkları erime potansiyeli ile mevcuda uyum sağlamışlardır. Yaşanan gelişmelerle dağılan devletin tek kurtuluşunun Anadolu merkezli bir ulus devlet olduğu inancı İttihat ve Terakki Partisi çevresinde de güç kazanmaya başlamıştır.¹³

Mehmet Fuat, Balkan Savaşları devam ederken Türk Yurdu dergisine bir mektup göndermiştir. Dergide yayımlanan mektubunda Mehmet Fuat, Türklerin kendi milli kimliklerini nasıl unutmuş olduklarını ve Rumeli'deki bazı bölgelerde aslen Türk olan insanların kendi ana dillerini bırakıp o yörenin Hıristiyan ahalisinin dilini konuşmaya başladıklarını üzümlere anlatmıştır. Bunun sorumlularının kendileri olduğunu belirten Mehmet Fuat şunları söylemiştir: “Evvelâ, bu suç doğrudan doğruya biz Türklerindir. Çünkü biz kavmiyetimizi korumadık ve hatta kendimizi okumadık, öğrenmedik. Saniyen, bize bu zarar, daha ziyade İslâm olmayan unsurlardan gelmiştir.”¹⁴ Mehmet Fuat, bu insanlara Türkçe öğretmenin gerekliliğinden söz etmiştir. Bunun bir şövenlik olmadığını bilakis Türklüğünü unutmaya, asimile olmaya başlamış insanlara kendi kimliklerini hatırlatmak olduğunu belirtmiştir.

Mehmet Fuat Türk Yurdu dergisinde başka bir yazısında Balkan Savaşları'nı değerlendirmiştir. Balkan Savaşları Türk toplumunda büyük bir ümitsizlik yaratmıştır. Asırlardır yaşadığı toprakları kaybeden Türk toplumu, kendini yok olma tehdidi altında hissetmiştir. Mehmet Fuat, yazısında

13 Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 326-327.

14 Yavuz, “Köprülüden Mektup”, *Türk Yurdu*, Yıl: 1, S. 11, 5 Nisan 1328, (18 Nisan 1912) s. 340-341.

her toplumun zaman zaman böyle zor durumlardan geçtiğini fakat büyük milletlerin daima bunu aşmanın yollarını bulduğunu söylemiştir.¹⁵

Mehmet Fuat'a göre gençler arasında iki görüş yaygınlaşmıştır. Bunlardan birincisi "fatalizm"dir. Bu tipler, Türk milletinin artık yeniden büyük ve güçlü olacağına inanmamaktadır. Milliyet düşüncesinden uzak olan bu gençler, kurtuluşu Mısır Hidivi gibi bir yönetim altında görmektedir. Onlara göre bugün Türk milleti Hıristiyan Avrupa eliyle terbiye edilmektedir. Meşrutiyet gibi Batı icadı olan bidat İslam hilafetini zayıflatmış, her taraf dinsiz ve farmasonlarla dolmuştur.

Mehmet Fuat bu düşüncelerin dine ve inanca da aykırı olduğunu belirtmiştir. Ona göre dini ve vatanı korumak, servet, refah, huzur, ilim ve medeniyetin inşası ve imarı için çalışmak, düşmana karşı mücadele etmek herkesin görevidir. Fatalist görüşlerle mücadele etmenin yolu ise ilim ve felsefedir: "Benim nokta-i nazarıma göre, nazariyat-ı cedide-i ilmiyenin yarım ve yanlış bir tarzda anlaşılmasından ileri gelen bu hastalığı tedavi için, beşeriyet-i haziranın en büyük ve sarsılmaz uknumu [aşlı] olan ilime, nazariyat-ı cedide-i felsefiye ve ilmiyeye müracaat etmeliyiz."¹⁶

Mehmet yazısının devamında Batı felsefesinin eleştirisini yapmıştır. Eleştiri konu, evrim kuramıdır. Ona göre Darwin tarafından doğa bilimlerine uygulanan evrim (tekâmül) daha sonra Spencer tarafından toplumsal yasalara uyarlanmış, Marks tarafından ise bazı değişikliklerle yeniden sistematize edilmiştir. "Bu kuram; harekâtı içtimaiyeyi [toplumsal hareketliliği] demirden hududlar arasında bazı kavaanın-i sabiteye [değişmez yasalara] tabi kılan, harekâtı ihtilaliyenin imkânını pek müstesna bir takım ahvale hasreden bir nazariyedir."¹⁷ Ona göre sosyal evrimcilik toplumsal yasaların bilimsel yasalar gibi değiştirilemez olduğu inancını yayarak, bireylerde bir tevekkül hissine yol açmıştır.

Hollandalı botanikçi De Vries'in çalışmalarının evrim kuramına aykırı sonuçlar ortaya çıkardığını belirten Mehmet Fuat, Bergson'un "El-an Vital" görüşünü örnek göstermiştir. H. Bergson maddi güçlerin karşısına manevi gelişmeyi koymuştur. "İradenin gayr-ı muayyen bir fiili olan bu galeyana, bu darbe-i hayatiye, maddenin ameliye-i tekamüliyesinden külliyyen ayrı ve tamamıyla manevi bir kuvvetin mahsulüdür."¹⁸ Mehmet Fuat'a göre H. Bergson bu görüşüyle evrim kuramını esasından yıkmıştır. Çünkü Bergson'a göre evrende sürekli bir yeniden var olma durumu vardır.

15 Köprülüzâde Mehmet Fuat, "Ümit ve Âzim", *Türk Yurdu*, Yıl: 2, S. 32, 24 Kânunusani 1328, (6 Şubat 1913) s. 139.

16 A.g.m., s. 140.

17 A.g.m., s. 141.

18 A.g.m., s. 142.

Dönemin felsefi akımlarını yakından izleyen Mehmet Fuat, sosyal evrimci düşüncelere mesafeli yaklaşmış, az gelişmiş toplumlar için bir çıkış yolu öneren ve özellikle Türk muhafazakârlığı üzerinde önemli bir etki bırakmış Bergson felsefesini öne çıkarmıştır. Bergson'un maddi medeniyete karşı manevi güç formülü Mehmet Fuat tarafından da desteklenmiştir.

Mehmet Fuat'a göre Marks, Darwin, Spencer; "bütün dimağlara bir hiss-i tevekkül" fikrini yerleştirmiştir. Bergson ise bireye ve topluma yaratıcı bir güç vererek, onu uykudan uyanmaya ve mücadele etmeye çağırmıştır. Mehmet Fuat, Bergsoncu felsefede maddi yönden kuvvetsiz Osmanlı Devleti'nin güçlü Batı uygarlığına karşı gösterebileceği direnişin felsefi temellerini görmüştür. O, sosyal evrimciliğin Avrupamerkezci bir anlatı geliştirerek Batı dışı toplumların Batı'ya boyun eğmelerini bir kader haline getirmesini de eleştirmiştir.

Türk Yurdu dergisi ile Türk Ocağı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan ve Türkiye'de sosyoloji ve milliyetçiliğin gelişmesinde önemli katkıları olan Ziya Gökalp, derginin 35. sayısından itibaren meşhur makalesi "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak"ı yayımlamıştır. Yusuf Akçura'nın 1905 yılında Kahire'de yayımladığı "Üç Tarzı Siyaset"¹⁹ gibi bu makale de büyük bir ses getirmiştir. Mehmet Fuat ise bu makalelere paralel bir biçimde Türk Yurdu dergisinde "Türklük, İslamlık ve Osmanlılık" kavramlarının analizini yapmıştır.

Mehmet Fuat'ın makalesinin analizine geçmeden, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in makalelerini incelemek bize karşılaştırma yapma olanağı sağlayacaktır. Özellikle II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı aydınları arasında Türkçülük, İslamcılık, Garpcılık, Osmanlıcılık gibi fikir hareketleri kendine taraftar bulmuştur. Bu fikir hareketlerinin farklı cenahlardan temsilcileri vardır. Osmanlı Devleti'nin bir çıkış yolu aradığı bu dönemde aydınlar, farklı ideolojik görüşlerle bu çıkış yolunun ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır.

Aslen Tatar olan Kazanlı İsmail Gaspıralı'nın kayınbiraderi olan Akçura, Paris Sorbonne'da Siyasal Bilgiler eğitimi almış önemli bir düşünürdür. Türkiye'de milliyetçi düşünce üzerinde önemli etkileri olmuş, 1932 yılında Türk Tarih Kurumu başkan yardımcılığı da yapmıştır. Akçura, 1905 yılında Kahire'de Türk gazetesinde yayımladığı makalesine şu ifade ile başlamıştır:

"Osmanlı ülkelerinde, garptan feyz alarak, kuvvet kazanmak ve terakki arzuları uyanalı, belli başlı üç siyasi yol tasavvur ve takip (ébaucher) edildi sanıyorum: Birincisi, Osmanlı Hükümetine tâbi muhtelif milletleri temsil ederek ve birleştirerek bir Osmanlı milleti vücuda getirmek. İkincisi, hilafet hakkının Osmanlı Devleti hüküm-

19 Yusuf Akçura, *Üç Tarzı Siyaset*, Kilit Yayınları, Ankara, 2011.

darlarında olmasından faydalanarak, bütün İslamları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirmek (Frenklerin “Panislamisme” dedikleri). Üçüncüsü, ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmek.”²⁰

Akçura bu üç fikir akımını inceledikten sonra, gerçekleşme potansiyellerini analiz etmiştir. Ona göre Osmanlılığın menfaati, Türklerin menfaatine aykırı değildir. Osmanlı tebaası olan Müslüman ve Türklerin kuvvetlenmesi, Osmanlılığın da kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Panislamizm ise imparatorluğun gayrimüslim unsurlarının ayrılma isteklerini kuvvetlendirecektir. Akçura'ya göre Pantürkizm sayesinde; “Osmanlı ülkelerindeki Türklerin hem dini hem ırki bağları pekişecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair Müslim unsurlar... Türklüğü benimseyecek ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleşebilecek”tir.²¹ Böylece dünyada beyazlar ve sarılar dışında bir “Turan Âlemi” meydana gelecek ve Osmanlı Devleti de sarı ırkta Japonların oynadığı role benzer bir rol oynayacaktır.

Akçura, makalesinde açıkça Türkçülüğün bir çıkış yolu olduğunu savunmuştur. Fakat bunun için henüz erken olduğunu da ifade etmiştir. 1908 yılında İstanbul'a gelip Türk milliyetçiliğinin en ateşli savunucularından biri olmuş, Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Gücü gibi dergilerde görevler üstlenmiş, Türk Ocağı'nın kuruculuğunu yapmıştır.

Türk Yurdu dergisi yazarlarından Ziya Gökalp de aynı tartışmaya kaleme aldığı “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” makalesi ile dâhil olmuştur. Gökalp'in de yanıtını aradığı bu üç fikir akımının olası sonuçları ve uygulanma potansiyelleri olmuştur. Gökalp'a göre bu akımlardan ilki “muasırlaşmak”tır. Üçüncü Selim döneminde başlayan bu harekete, Meşrutiyet'ten sonra “İslamlaşmak” eklenmiştir. Son dönemde ise “Türkçülük” akımı aydınlar arasında tartışılır olmuştur. Bu bağlamda,

“Muasırlaşmak (modernisation) fikri mütefekkirlerce aslî bir akîde hükmünde olduğu için muayyen bir naşire malik değildir, Her mecmua, her gazete bu fikrin az çok müdafidir. İslâmlaşmak fikrinin mürevvici “Sırat-ı Müstakim - Sebilürreşad”, Türkleşmek fikrinin mürevvici “Türk Yurdu” mecmualarıdır. Dikkat olununca bu üç cereyanın da hakikî ihtiyaçlardan doğmuş olduğu görülür.”²²

Gökalp'e göre bu asır (20. asır) millet asırıdır. Devletler millete dayanmadan idare edilemez. Devlet adamlarında milliyet duygusu olmazsa,

20 A.g.e., s. 8.

21 A.g.e., s. 21.

22 Ziya Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak I”, *Türk Yurdu*, Yıl: 2, S. 35, 7 Mart 1329, (20 Mart 1913) s. 184.

Osmanlılığı oluşturan unsurları bir arada tutmak mümkün değildir. Ona göre Türkler milliyet duygusundan uzak kaldıkları için kaybettiklerini fark edememişlerdir. Türkler rençperlik, askerlik ve memurluk dışında bir mesleğe yönelmemiş, ülkedeki iktisadi ve fenni hayatın dışında kalmışlardır. Bu eksiklikler ise örgütlenme gücünü zayıflatmıştır. Ülkede güçlü bir hükümet kurulamamıştır. O, sadece siyasi alanda değil sanat, kültür, dil ve edebiyat alanında geç kalındığını ifade etmiştir.²³

Gökalp sekiz sayı süren makalesinde çok ayrıntılı bir biçimde bu fikir hareketlerini tartışmış ve eklektik bir yolla üç akımı sentezlemeye çalışmıştır. Onun meşhur; ‘Türk milletinden, İslam ümmetinden ve Garp medeniyetindenim’ sözü bu sentezin ifadesidir.

Akçura ve Gökalp’in belirlediği tartışma hattı üzerinden Mehmet Fuat sözkonusu makalesinde Yusuf Akçura’yı izleyerek “Türklük, İslamlık ve Osmanlılık” akımlarını tartışma konusu yapmış, Batılılaşmayı dışarıda bırakmıştır. Bunda Batılılaşmanın kaçınılmaz bir durum olduğu inancı da ağır basmıştır.

Mehmet Fuat’a göre Hıristiyan âleminin yaşadığı uyanışlar, Batı ile yakın bir ilişki içerisinde olan İslam âlemini de etkilemiştir. Dışarıdan gelen bu etkiye karşı muhafazakâr bir tutum takınan İslam âlemi, bu baskıya daha fazla dayanamamış ve milliyetçiliğin etkisi altına girmiştir. Arnavut ve Arap dünyasında başlayan milliyetçilik, uzun bir dönem devletin devamı için milli hislerini bastıran Türkleri de etkisi altına almıştır. Köprülü’ye göre Türk milliyetçiliği tarihin bu zorunlulukları karşısında kendiliğinden doğmuştur: “Biz ne mürteci, ne hayalperver ve ne de iftirakçıyız [aşırılık yanlısıyız]. Osmanlılığın, İslâmîliğin muhafazayı mevcudiyetini, ancak Türklüğün intibah ve terakkisi hâlinde mümkün görüyoruz.”²⁴

Mehmet Fuat makalesinde ilk önce Türklük konusunu ele almıştır. Ona göre bugün dünyanın neresinde ortak bir dile, ortak bir tarihe ve ortak eğitim ve duygulara sahip bir kitle varsa orada millet var demektir:

“Küre-i arzın herhangi bir yerinde müşterek lisana, müşterek tarihe, müşterek temayülât [eğilimler] ve hissiyata mâlik herhangi bir kitle mevcut ise, orada bir millet mevcut demektir. Tarihin cereyanı, bazen aynı hâkimiyet-i siyasiye altında kalmış muhtelif kavmiyetleri birbirine meze ve tevhit etmişse de ekseriya dinin tesir-i manevisiyle tefsir edeceğimiz bu hâdise vicdan-ı millînin teşekkül edemediği eski devirler hakkında variddir. Bu günün maddî ve manevî terakkiyâtı,[ilerleme] lisanî ve ırkî cemaatlerin manevî

23 A.g.m., s. 185.

24 Köprülüzâde Mehmet Fuat, “Türklük, İslamlık, Osmanlılık”, *Türk Yurdu*, Yıl: 2, S. 45, 25 Temmuz 1329, (7 Ağustos 1913) s. 372.

bir vahdet hâlini almalarına sebebiyet veriyor, Binaenaleyh katiyen emin olmalıdır ki, her nerede bir Arap cemaati mevcut ise orada Araplık meselesi, her nerede bir Türk kitlesi varsa orada da Türklük meselesi tabiatıyla çıkmış demektir.”²⁵

Mehmet Fuat, milleti ortak dil ve tarih, birlikte yaşama iradesi ve ortak iradeye dayandırmıştır. Onun yaptığı millet tarifi liberal bir millet anlayışından kaynaklanır. Özellikle 1870’lerden itibaren artan etnik milliyetçiliğe mesafeli duran Mehmet Fuat, bunun yerine kültürel bir milliyetçilik taraftarı olmuştur. Bu tarifi Türkiye Cumhuriyeti’nin 1924 Anayasasındaki millet tarifine de uygun olduğu söylenebilir. 1924 Anayasasında yapılan Türklük tanımı kültürel bağlılığa dayalı bir tanım olmuştur. Vatandaşlık ve kültür temel kriterler olarak tanımlanmıştır. Sivil ve hukuka dayalı bir millet tanımı takip edilmiştir.²⁶ Vatandaşlık için Türk olma kriteri yerine “rabı-tayı müştereke” şartı konulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi’nin tüzüğünde aynı tutum devam etmiş, ortak bir tarih, ortak bir dil, kıvançta ve tasada birlik, ortak bağlar temel kriterler olmuştur.²⁷

Mehmet Fuat’a göre Türklük “fiilen” değil ama “hakikaten” mevcuttur. Milli bilinç tamamlanmamıştır. Henüz gelişme içerisinde. Ona göre Osmanlı Türkleri hayalperest değildir ve devrin siyasi şartlarının farkındadır. Türk milliyetçilerinin amacı ülke dışında yaşayan Türkler üzerinde siyasi bir etki yaratmak, onları hareketlendirmek yani Pantürkizm değildir. Onlar sadece kendi milliyetlerinden habersiz Osmanlı Türklerine “milli bir vicdan” vererek, Osmanlı saltanatını kuvvetlendirmek istemektedir. Bunda başarılı olunursa Osmanlı sınırları dışında yaşayan, din, dil ve manevi bakımdan yakınlık hissedilen milyonlarca Türk âlemi milli bir vicdan kazanacak, medeniyet ve insanîyet yolunda ilerleyecektir.

Mehmet Fuat’a göre Türk milliyetçilerinin birinci hedefi ekonomik, kültürel ve siyasi yönden zor durumda olan Türklerin durumunu yükseltmek olmalıdır. Kozmopolit, renksiz ve gayesiz, halktan uzak Osmanlı idaresine milli bir vasıf kazandırmaya çalışmak önemsenmelidir. Mehmet Fuat, siyasi koşulları analiz etmiş, hayalden uzak, gerçekçi bir millet hedefi koymuştur. Türk Yurdu dergisi ve Türk Ocağı içerisinde özellikle Tatar aydınlar Pantürkizmden yana olmasına rağmen o, hedeflerini Anadolu ile sınırlı tutmuştur.

Mehmet Fuat, Osmanlı toplumunun üç ana unsura dayandığını belirtmiştir. Merkezde Türklük vardır. Onun etrafında İslamlık, onun etrafında ise Hıristiyan cemaatler yer alır. Ona göre imparatorluğun toprak

25 A.g.m., s. 373.

26 S. Kili, & A. Ş. Gözübüyük, *Senedi İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 128.

27 Afet İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1930, s.28.

kayıplarının ana nedeni merkezin yani Türklüğün zayıflığıdır. Osmanlı Devleti bir Türk ve İslam devletidir. Zayıf bir Türklük ve aciz bir İslamlık imparatorluğu zayıf düşürmüştür. Devleti güçlendirmenin yolu ise Türklüğü güçlendirmektir. “Türkler ne zaman milli bir vicdana malik olurlarsa İslamiyet ve Osmanlılık, ancak o zaman, muhtaç olduğu kuvve-i merkeziyeye kavuşacaktır.”²⁸

Makalesinin devamında İslamlık konusunu analiz etmiştir. Ona göre din tek başına bir millet meydana getiremez. Fakat din farklı milletten insanları bir araya getirip ortak bir amaca yöneltebilir. Hıristiyanların ortak bir tepki geliştirmeleri, olayları benzer biçimlerde ele almalarını sağlayan bu din birliğidir. Fakat dinin beklenen bir etki yapabilmesi için her cemaatin kendi milli bilincine varmış olması gereklidir. “Kendi mevcudiyetinden bi-haber bir kavim manevi bir vahdet teşkil edemez ki, maddi bir kuvveti olsun.”²⁹

Ona göre Osmanlı Devleti iki Müslüman unsura dayanmaktadır. Bunlar; Araplar ve Türklerdir. Bu iki kavim kendi milliyetlerini teşkil ettikten sonra birlikte hareket ederlerse ancak bir çıkış yolu bulabilirler. “... Arka arkaya vererek birbirinden kuvvet alan iki adam farz ediniz, onlardan herhangi biri çökilecek olursa tabi ikisi birden yıkılacaktır, İşte bu timsal, Türklükle Araplığın yekdiğeriyle olan derece-i lüzum ve irtibatını maddi bir surette gösteriyor.”³⁰

Görüldüğü gibi Mehmet Fuat için Osmanlı Devleti'nin yegâne kurtuluşu Türklerin milli bilinç kazanmasıdır. O, Arap milliyetçiliğine de Arap ulus inşasına da karşı değildir, bunu doğal bir durum olarak görmüştür. İki kavmin kendi millet oluşumunu tamamlayarak ortak bir irade ile birlikte yaşayabileceği kanısındadır. Bir tür Türk-Arap işbirliği önerisinde bulunmuştur. Bunun Avusturya-Macaristan gibi bir çıkış yolu olduğu düşünülebilir. Aynı dönemde bazı Arap milliyetçileri de benzer görüşleri savunmuştur.³¹ Mehmet Fuat son olarak Osmanlılık konusuna değinir. Ona göre yazarlarımız vâki bir millet olan (nation de fait) Osmanlılığı, iradi bir millet olan (nation de volonte) şeklinde algılamışlardır. Mehmet Fuat'a göre Osmanlı bir devlet unvanıdır. Muhtelif unsurlardan oluşan siyasi durumun resmi adıdır. Osmanlılık Türklüğün, Araplığın, Rumluğun, Ermeniliğin toplamı demektir. Onların haricinde ve onlardan ayrı bir Osmanlılık yoktur. Türk ve İslam vicdanları dışında hakiki bir karşılığı yoktur.

28 Köprülüzâde Mehmet Fuat, a.g.m., s. 374.

29 A.g.m., s. 375.

30 A.g.m.

31 Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev. Salih Yurdakul, Söylem Yayınları, İstanbul, 2000, s. 35.

Mehmet Fuat Türklüğün, İslamlığın ve Osmanlılığın güçlenmesini sağlayacağını düşünmüş, Osmanlılığın ise bir millet olmadığı ve millet asrında Osmanlı milleti inşa etmenin boşuna bir gayret olduğunu savunmuştur. Nitekim I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti itilaf devletleri tarafından paylaşılmıştır. 1919'da İstanbul işgal edilmiş, padişah olanlara sessiz kalmıştır. Türk milleti Mustafa Kemal önderliğinde harekete geçerek kendi kaderini tayin etmiştir. Türk Ocakları da milli mücadele saflarına katılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması bir ölçüde Türk etnisitesine dayanan yeni bir ulus devlet dışında bir seçenek kalmadığı düşüncesini de pekiştirmiştir. Türk Ocakları yeniden faaliyete geçmiş, Türk Yurdu dergisi de 1924'te Ankara'da ikinci kez yayımlanmaya başlamıştır.

Türk Ocağı, 1924 sonrasında Anadolu'daki heterojen toplumu bir millet haline getirme ve Türk devrimlerini halka ulaştırma görevi üstlenmiştir. 1927 yılında Ankara'da düzenlenen Türk Ocakları kongresinde önemli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalardan biri Türk Ocağı'nın Pantürkizm'den vazgeçip hareket alanını Anadolu ile sınırlandırması, diğeri ise Ocağın artık Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür şubesi görevini üstlenmesidir. Her iki konu da sert tartışmalara neden olmuştur. Olaylı geçen kurultayda; 'Türk Ocağı'nın maksadı, millî şuurun kuvvetlendirilmesine, medenî ve sıhî tekâmülün teminine ve millî iktisadın inkişafına çalışmaktır. Türk Ocakları'nın fiilen işgal sahası Türkiye Cumhuriyeti hudutlarına münhasırdır' kararı alınmıştır. Alınan diğer karar ise Ocakların Cumhuriyet Halk Partisi ile birlikte çalışmasıdır: "Cumhuriyet, milliyet, muasır medeniyet ve halkçılık mefkûrelerini takip eden Türk Ocağı bu mefkûreleri tahakkuk ettirmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkasıyla devlet siyasetinde beraberdir. Türk Ocağı bu mefkûreleri neşr ve telkin için ilim, hars ve içtimaiyat sahasında mücadele eder [çalışır]. Hiçbir ocaklı ocağı siyasî ve şahsi ihtirasına âlet edemez."³² Bu kararla Ocak Halk Fırkasının yanında olduğunu belirtmiştir. Ayrıca siyasi emeller ve hizip kavgasına girmeyeceğini de taahhüt etmiştir.

Mehmet Fuat Ocağın almış olduğu kararları değerlendirdiği yazısında, Türk Ocağı ve Türk milliyetçiliğinin bir yol ayrımında olduğunu ve doğru bir tercih yaptığını belirtmiştir. Mehmet Fuat'a göre Ocağın aldığı karar son derece isabetlidir. Ona göre Türk Ocağının iki temel prensibi vardır. Bunlar asrılık ve milliyetperverliktir. Asrılık, "Türk milletini her hususta Avrupa'nın müterakki [ileri] milletler seviyesine çıkarmaktır."³³ Her alanda Avrupa ile aynı seviyede yer almaktır. Mehmet Fuat'a göre asrılık gibi bir gaye takip eden Ocağın, aynı gayeleri siyasi alanda temsil eden Halk Partisi ile ayrılması, ayrı bir siyasi yol takip etmesi düşünülemezdi. Bu yüzden

32 Anonim, "Türk Ocakları Dördüncü Kurultayı", *Türk Yurdu*, Nisan 1927, s. 202.

33 Köprülüzâde Mehmet Fuat, "Ocaklının Vazifesi", *Türk Yurdu*, Yıl: 16, C. 19, S. 190, Mayıs 1927, s. 211.

Ocağın aldığı son karar, Halk Partisi ile ortak hareket edeceğinin göstergesi olmuştur. Ona göre Halk Partisinden ayrı bir siyasi emel taşıyan Ocaklı olamazdı.

Mehmet Fuat, analizinin devamında kendi asrılık (çağdaşlık, muasırılık, modernlik) görüşünü dile getirmiştir. Ona göre bugün eski toplumu yeniden diriltmek ümidi kalmamıştır. Asrılık nasıl ki milliyetçilik karşıtı olarak düşünülmezse muhafazakârlık fikri etrafında Ortaçağın karanlıklarına ülkeyi çekmeye çalışanlara da müsaadede edilemez. Geçmiş bir inceleme, araştırma sahası olarak düşünülebilir fakat bu değişime direnç göstermek olarak anlaşılmamalıdır. Aşağıdaki satırlar bu konuda daha fazla bilgi vermektedir:

"Asrîlik perdesi altında "gayr-ı millî" cereyanlar ihdasına nasıl müsaade edemezsek, milliyetperverlik prensibine sığınarak kurûn-ı vüstânın [Ortaçağın] köhne müesseselerini ve yıkılmış içtimaî ananelerini müdafaa etmek isteyenlere de asla müsaade etmemeliyiz. Mazi bizim için tetkik mevzuu olarak pek kıymetlidir. İstikbale doğru hamlelerimize daima ondan ders ve kuvvet almak mecburiyetindedir. Fakat milliyetperverlik, hakikî manasıyla tamamen asri ve teceddütperver [yenilikçi] bir mefhumdur. Muhafazakârlık, onun ruhuyla asla telif edilemez."³⁴

Mehmet Fuat, daha önce sosyal evrimciliği eleştirdiği yazısında H. Bergson ve muhafazakârlığa övgülerde bulunmuşken bu değerlendirmesinde muhafazakârlık karşıtı bir tutum izlemiştir. Elbette bunda dönemin değişen koşulları ve Türk devrimlerinin etkisi vardır. Fakat Mehmet Fuat, bu noktada ikircikli bir tutum izlemiştir. Türk devrimleriyle çatıştığı noktalardan biri alfabe devrimidir. Alfabe konusu bir dizi tartışma sonrasında Türkiye'nin gündemine gelmiştir. Kısaca değerlendirip Mehmet Fuat'ın Türk Yurdu dergisinde bu tartışmaya nasıl katıldığını inceleyelim.

Şekip Bey'in Akşam gazetesinde çıkan bir yazısında dilimizin zengin bir dil olmadığı ve yeni bir dil kabul etmek gerektiği ile ilgili fikirleri büyük bir tartışma yaratmış, 2 Teşrinisani 1926 tarihinde Mehmet Fuat bu konuda bir konuşma yapmıştır. Mehmet Fuat'ın konuşmaları Türk Yurdu dergisinde yayınlanmıştır.³⁵ Mehmet Fuat konuşmasında iki konuyu öne çıkarmıştır. Birincisi harf meselesi, ikincisi ise dil meselesidir. Önce alfabe konusunu ele alan Mehmet Fuat, Türklerin tarihlerinde üç alfabe kullandıklarını söylemiştir. Bunlardan ilki, 6. ve 8. yüzyıllar arasında kullanılan Orhun Alfabeti, ikincisi 9. yüzyıla kadar kullanılan Uygur Alfabeti ve en son olarak da İslamiyet'in Türkler tarafında kabulü ile kullanılmaya

34 A.g.m., s. 212.

35 Anonim, "Fuat Bey'in Konferansı", *Türk Yurdu*, Yıl: 15, C. 18, S. 184, Teşrinisani 1926, s. 230-232.

başlanan Arap alfabesidir. Alfabenin Türkçe sesleri karşılama yetersiz kaldığı tespitinin yeni olmadığını, ilk çalışmaların Azeri yazar Mirza Fethali Ahundof'tan geldiğini söyleyen Mehmet Fuat alfabe konusuna Meşrutiyete kadar önem verilmediğini belirtmiştir. Meşrutiyet döneminde alfabe-mize bazı yeni harfler eklenmesinin gündeme geldiğini ifade eden Mehmet Fuat, bu konunun Cumhuriyet sonrasında da önemini koruyan tartışmalı konulardan biri olduğunu dile getirmiştir.

Mehmet Fuat, alfabe meselesinin bir milletin medeni ilerlemesinde büyük bir yeri olmadığını ifade etmiştir:

“Her millette olduğu gibi bizde de basit düşünenler, basit görenler çoktur. Avrupa medeniyeti dairesine girdikten sonra neden harflerimiz Avrupai olmasın? diyorlar. Avrupai olmak için harflerimizi değiştirmeye kalkıyorlar. Bir de lisanı kolay öğretmek, okutmak, tab [baskı] işlerini kolaylaştırmak gibi bir takım nokta-i nazarlar var.”³⁶

Mehmet Fuat'a göre harf değiştirmek meselesi ancak medeni gelişim seyrinde kenarda kalmış, kendi alfabesini oluşturamamış milletler için düşünülebilir. Harfler bir medeniyeti, bir kültürü ve tarihi temsil eder. Bunları atmak ve yenileri ile değiştirmek kolay değildir. Bu yaklaşım aşağıdaki cümlelerle detaylandırılmıştır:

“Esasen bir milletin yeni harf şekillerini kabul edebilmesi için hars itibarıyla çok düşkün ve aşağı olması lâzımdır. Arnavutlar 14 sene evvel Lâtin harflerini kabul ettiler. Çünkü medenî hayatları ve hiçbir harfleri yoktu. Hâlbuki harsı, medeniyeti, anânesi olan bir millet için harf tebeddülü imkânsız bir meseledir. Esasen benim kanaatimce harf değiştirmek fikri bile iptidâî ve harstan mahrum bir kavim olduğumuzu teslim etmek demektir. İptidâî milletler istedikleri gibi yeni bir elifba alabilirler. Fakat kültür sahibi milletlerde en ufak bir kelimenin imlâsını değiştirmek bile imkânsızdır. Çünkü onda asırların hatırası mevcuttur.”³⁷

Bu noktada Mustafa Kemal'in Mehmet Fuat'ın görüşlerini uygun bulmadığı söylenebilir. Mehmet Fuat'ın endişesi geçmişle bağların koparılmasıdır. O, Türk devrimlerine sahip çıksa da endişelidir. Ayrıca öztürkçe adı altında Türkçe üzerinde yapılması düşünülen bazı çalışmalara da karşı çıkmıştır. Gerek alfabe devrimi gerekse öztürkçe çabalarında Türk Yurdu dergisinin Tatar kökenli aydınlarından Sadri Maksudi'nin büyük etkileri olmuştur. Çankaya'da Mustafa Kemal'le sık sık görüşen Maksudi, Türk

36 Anonim, “Fuat Bey'in Konferansı”, *Türk Yurdu*, Yıl: 15, C. 18, S. 184, Teşrinisani 1926, s. 230.

37 Anonoim, “Fuat Bey'in Konferansı”, *Türk Yurdu*, Yıl: 15, C. 18, S. 184, Teşrinisani 1926, s. 231.

dilinin kurulacak akademilerin yardımı ile Arapça ve Farsça geçmişinden kurtarılarak özüne dönmesi, yeniden ele alınması gerektiğini söylemiş, Mustafa Kemal'i de etkilemiştir. "Türk dili için" isimli kitabında bu görüşlerini dile getirmiştir. Alfabe devriminden sonra dil devriminin en büyük taraftarlarından birisi olmuştur.³⁸

b. Mehmet Fuat'ın Edebiyat ve Tarih Yazıları

Mehmet Fuat, çok yönlü bir düşündürüdür. Özellikle dil, tarih ve edebiyat alanında önemli araştırma ve incelemeler yapmıştır. Bu çalışmaların Türk milliyetçiliğinin kültürel inşasında önemli katkılar sağladığını unutmamak gerekir. Çünkü millet inşasının bir yönü de milletin geçmişte 'saklı kalmış', 'unutulmuş' tarihini yeniden gün yüzüne çıkarmaktır. Böylece milletin köklülüğü ve eşsizliği ispat edilir. Bu açıdan Mehmet Fuat'ın çalışmaları son derece önemlidir. Bu çalışmalardan kısaca söz edelim.

Türk Yurdu dergisinin 40. sayısında Mehmet Fuat, Kazan Türklerinin milli şairi Abdullah Tukayef'in zamansız ölümü üzerine bir yazı yazmıştır. Kazan Türklerinin milli şaire göstermiş olduğu teveccühten övgüyle söz etmiştir:

"Büyük şairleri Abdullah Tukayef e karşı şimalî Türk matbuatının, Türk erbab-ı fikir ve kaleminin, bilhassa genç erkek ve kızların gösterdikleri muhabbet, merbûtiyet Volga boyunda İstanbul'dan daha fazla millî bir vicdan mevcut olduğunu anlattı, gazeteler, risaleler haftalarca, aylarca Tukayef'ten, onun hayatından, asarından [eserlerinden] bahsettiler. İdarehanelere her yerden binlerce taziye telgrafları geldi. Şairin matbu eserleri kâmilten satılıp bitti. Hatta Tukayef nâmına bazı âsâr-ı hayriyeye bile teşebbüs olundu. Millî bir vicdan varlığını bunlardan daha vazîh gösterecek bir şey yoktur. Duyan ve hissedilen binlerce kişiden mürekkep bir matem mevkibi millî şairlerinin cesedine çiçekler, ruhuna Fatihalar hediye ederken, artık Türklerin de medeniyet ve insanlık yoluna girmiş olduğunu ispat ettiler."³⁹

Mehmet Fuat, Tukayef'in üç özelliğini belirtmiştir: 'Demokratlık, çarpışma, mesleğe hizmet.' O, halka hürriyeti, insanıyeti, kadın hürriyetini, milliyetperverliği telkin etmiştir. Cehalet ve taassupla çatışmıştır. Halkı sömüren mollalar ve zengin tüccarlara karşı çıkmıştır. O, parasını milleti için sarf etmeyenlere cephe almıştır.⁴⁰ Mehmet Fuat'a göre Tukayef'in fikri gelişiminde, eserlerinde ve üslubunda iki etki göze çarpmaktadır. Birincisi eski eğitimin etkisi altında kalmış Tatar milli edebiyatı, yani halk edebiyatıdır.

38 Sadri Maksudi, *Türk Dili İçin*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, Milli Seri, S. 1, Ankara, 1930.

39 Köprülüzâde Mehmet Fuat, "Abdullah Tukayef", *Türk Yurdu*, Yıl: 2, S. 40, 16 Mayıs 1329, (29 Mayıs 1913) s. 279.

40 A.g.m., s. 283-286.

İkinci tesir ise Rus halk edebiyatının önemli isimleri Puşkin, Lermontov'un etkisidir. Tukayef, halkın kullandığı dili kullanmaya çalışmıştır ve halka yönelmiştir. Tukayef, kendi mutluluğunu hiçbir zaman düşünmemiş, kendisini halkına adamıştır. Bu yönüyle Tatar milli edebiyatının en büyük şairlerinden biri olarak genç yaşında ölmüştür.

Mehmet Fuat'ın kaleme aldığı bir diğer makale, büyük Türk ozanı Yunus Emre üzerine olmuştur. Ona göre Yunus Emre fikir, vezin ve ifade yönünde Acem etkisinde kalmayıp, kendi kalbini dinleyerek ve halka aşına olduğu bir lisanla samimiyetle hitap etmiştir. Mehmet Fuat, edebiyatımızdaki en büyük halk şairinin Yunus Emre olduğunu belirtmiştir.⁴¹ Mehmet Fuat'a göre Yunus Emre'nin şiirlerinin en önemli yönü, canlı bir Türkçe ile yazılmış olmasıdır.

Mehmet Fuat, bir diğer makalesinde Türk edebiyatında milliyet hissi-ni konu edinmiştir. Ona göre 19. asır öncesinde millet fikri kabul görmüş bir düşünce değildir. Türkler yaşadıkları bölgelerde diğer kavimlerin etkisi altında kendi kültürlerine uzak kalmıştır. Ona göre İslamiyet'in kabulü ile birlikte Türk kültürü üzerinde Arap ve Fars etkisi görülmüştür.⁴² Mehmet Fuat'a göre Türkler İslamiyet'ten önce kendi anelerine, törelerine büyük önem verirlerdi. Buna ait en iyi örnek ona göre Cengiz Han'dır. Onun milliyetperverlikte ne kadar ileri gittiği görülebilir. İslamiyet sonrası ise Türkler kendi milli kimliklerini unutarak Arap ve Acem sultanları gibi hareket etmeye başlamıştır. Bu yıllarda Türkler Farsça konuşup yazıyorlardı. İstisna olarak Cengiz Han'ın torunu Gazan Han örneğini veren Mehmet Fuat, Gazan Han'ın Reşidüddine "Camiü't Tevarih" isimli kitabı yazdırarak Türk tarihine büyük bir hizmet yaptığını belirtmiştir. Yine Yusuf Has Hacib'in yazdığı "Kutadgu Bilig" bu dönemin en önemli eserlerinden biridir. Bu eser Türk kültürünün özelliklerinden bahsetmektedir.

Mehmet Fuat'ın yazısında ilginç olan yönlerden biri, derginin Tatar yazarlarına yakınlaşmış olmasıdır. Bunun en güzel örneği Cengiz Han'dan övgüyle söz etmesidir. Bu değerlendirme İstanbul matbuatında tepkiyle karşılanmıştır.⁴³ Tatar Türkleri için Cengiz, bir Türk kağanı iken Türkiye

41 Köprülüzâde Mehmet Fuat, "Yunus Emre", *Türk Yurdu*, Yıl: 2, S. 43, 27 Haziran 1329, (10 Temmuz 1913) s. 336.

42 Köprülüzâde Mehmet Fuat, "Edebiyatımızda Milliyet Hissi", *Türk Yurdu*, Yıl: 2, S. 44, 10 Temmuz 1329, (23 Temmuz 1913) s. 360.

43 Tasvir-i Efkâr gazetesinin 19 Mart 1328 günü çıkan nüshasında Tatarlar hakkında "Zaten Moskof damarlarına ara sıra dökülmüş olan Tatar kanları, bu kavmi - zahi- ren ne kadar temeddün ederse etsin- daima hunharlığa sevk edecektir" şeklinde bir ifade yayımlanmıştır. Akçura, 23 Mart 1328 günü Fevziye Kütüphanesi'nde verdiği konferansta bu tepki çeken ifadeye yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Akçura'ya göre bu söz, Türk ve Tatarlar arasında düşmanlık yaratmaya yöneliktir. Hâlbuki Türk ve Tatarlar aynı soydan, aynı ırktan gelen "ırkça, milliyetçe bir"dir. Akçura başka bir

Türkleri için Anadolu'da türlü mezalimler yapmış Moğolları hatırlatan kötü bir anıdır. Mehmet Fuat burada Akçura'yı izleyerek İslamiyet sonrası Türk edebiyatını eleştirmiş, onu “manasız” ve “sahte” bulmuştur. Ona göre Selçuklular Türklüklerini unutup Acem edebiyatını geliştirmişler ve Farsça konuşmaya başlamışlardır. Türkçeyi ve Türklüklerini unutmuşlardır.⁴⁴

Mehmet Fuat'a göre Osmanlı sultanları Orhan ve Murat zamanlarında Türkçe, tıp kitapları yazılabilecek kadar ilerlemişken, sonrasında 'kaba' isnadı ile yetersiz olmakla suçlanmıştır. Bu devirde sadece halk şairlerinin yazdığı Türkçe şiirler halk arasında yaşamaya devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra ise Türkçe üzerindeki Arapça ve Farsça etki iyice artmaya başlamıştır.

Mehmet Fuat'a göre aynı yıllarda Hindistan'da Babür Şah Çağatayca lehçesi ile “Babürname”yi yazarken, Ali Şir Nevai Maverâünnehir'de çalışırken, İstanbul'da Türkler, Türklüklerini unutmuş bir haldeydiler. Biraz Arap, biraz Acem, biraz Bizanslı gibiydiler. Mehmet Fuat bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmiştir:

“Araplar, Acemler, İslâm ve Rum dönmeleri, Arnavutlar, Çerkezler burada umûmî ve müşterek bir mahiyet alıyorlar ve her halde Türklükten mütebaki ve müteneffir bulunuyorlardı. Memleketin hakikî sahip ve hâkimleri olan Türkler bundan rencide olmak şöyle dursun, bilâkis muhacimlerin ön saflarında bulunmak suretiyle gafletlerini ispat ediyorlardı. “Cahil Türk, kaba Türk” gibi sıfatlar, “Türk billuru görse sırça sanır” gibi müzeyyifane şiirler, “Türke beylik vermişler, iptida babasını öldürmüş” gibi tahkîr-âmîz [hakaret amaçlı] darb-ı meseller [benzetmeler] daha bu esnada meydana çıkmaya başlamıştı. Padişahlar mektuplarını Farisî veya Arabî lisanıyla yazdırıyorlar, umûr-ı hükümeti [hükümet işlerini] asi ü nesli meçhul dönmelere, devşirme çocuklarına tevdi eyliyorlar, hükümetlerinin tarihini Acemce zabt ettiriyorlardı.”⁴⁵

Mehmet Fuat Şinasi sonrasında Türk dili ve edebiyatına ilginin arttığını fakat henüz yeterli bir seviyede olmadığını belirtmiştir.

“Millî tarih ve millî duygu pek yakın zamanlara gelinceye kadar hatta mütefekkir yüksek sınıfın bile tamamen meçhulü kaldı. Millî

yazısında Cengiz Han'dan övgüyle söz etmiştir: “Efendiler! Cengiz Kaan, dünyanın en büyük fatihlerinden biri ve belki de birincisidir. Cengiz'in, mecmuu bir kaç düzineyi geçmeyen duhât-ı beşerden biri olduğuna hiç kimse itiraz edemez.” Bkz. Yusuf Akçura “Müverrih Léon Cahun ve Muallim Barthold'a göre Cengiz Han X” *Türk Yurdu*, Yıl: 1, S. 10, 22 Mart 1328, (4 Nisan 1912), s. 304.

44 Köprülüzâde Mehmet Fuat, a.g.m., s. 362.

45 A.g.m., s. 363.

bir vicdandan mahrum olduğumuz için yüzümüzü ekseri yanlış ve yabana mihrakların sert, bârid mermerlerine çarptık ve meçhul hislerimizin mihrakını bir türlü bulamadık. Biraz tetkik edecek olursak, millî bir şair addettiğimiz Namık Kemal'in bile Türklük hissine karşı ne yabancı, ne kayıtsız kaldığını pek kolay anlarız. Şimdi bize, millî lisan ile millî tarihin ve bunların tevliid ettiği millî duygunun şu son yetmiş seksen senelik devre-i tanzimatımızda nasıl bir telâkkiye mazhar olduğunu anlatarak bugünkü milliyet cereyanının menşe ve esaslarını irae etmek vazifesi kalıyor...”⁴⁶

Mehmet Fuat bu makalelerde bir tür dil ve tarih görüşünü özetlemiştir. Türklüğün İslamiyet sonrasında geri planda kaldığını, Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nde ise Türklüğün Acem ve Arap etkisi altında ezildiğini, geri plana itildiğini savunmuştur. Selçuklu ve Osmanlı döneminde halk edebiyatı dışında millî bir edebiyatın gelişmediğini söylemiştir. Bu devletleri Türklüğü unutmakla suçlamıştır.

Mehmet Fuat Türkçenin lehçelerinden olan Çağatay Türkçesini ele aldığı başka bir makalesinde, Timur döneminde Semerkant, Buhara gibi Türk şehirlerinde Uygurcanın Arapça ve Farsça ile zenginleşmiş hali olan Çağatayca'nın geliştiğini söylemiştir. Ali Şir Nevai, Ahmet Yesevi gibi isimler bu dönemde Çağatayca eserler meydana getirmişlerdir. Çağatayca ilim ve edebiyat dili olmaya başlamıştır. Mehmet Fuat bu gelişmişliğine rağmen Çağatayca'nın daha ziyade didaktik eserlerde kullanıldığını, Farsçanın Türk saraylarında hâkim duruma olmaya devam ettiğini belirtmiştir.⁴⁷

Türk Yurdu dergisindeki araştırma ve incelemelerinden anlaşılacağı gibi Mehmet Fuat, dil, edebiyat ve tarih konusunda millî bir yol izlemiştir. Bir yönüyle geleneği sahiplenmiş, kültürel birikimin devamından yana olduğunu belirtmiş fakat diğer yönden de millî olmayan edebiyatı, sanatı, tarih ve kültürü eleştirmiştir. Yöneticilerin Türk milletine gerektiği kadar sahip çıkmadığını söylemiştir. Mehmet Fuat, 19. asır öncesinde milliyet hissini “iptidai” (ilkel) bir fikir olduğunu savunurken burada 12. ve 13. asırlardaki devletlerden milliyetçilik hissi beklemektedir. Bu da apaçık bir çelişki gibi görülmektedir. Bu devletlerin başarısı bölgedeki farklı milletleri ortak bir hedefe doğru birleştirmeleridir.

46 A.g.m., s. 364.

47 Köprülüzâde Mehmet Fuat, “9. ve 10. Asırlardaki Çağatay Şairleri”, *Türk Yurdu*, Yıl: 3, S. 64, 17 Nisan 1330, s. 275-278.

Sonuç

Mehmet Fuat, Türk dil, tarih ve edebiyatının en seçkin bilim insanlarından biridir. Hayatı boyunca Türk milliyetçiliği, Türklük, Türk dili, tarih ve edebiyatına önemli hizmetlerde bulunmuştur. Amacı Türklüğe yönelik ilginin artması, Türk kültürünün tanıtılması olan Türk Yurdu dergisi ve Türk Ocağı ile Mehmet Fuat'ın yolu bir noktada kesişmiştir. Mehmet Fuat Türk Yurdu dergisinde hem bilimsel araştırmalarını hem de milliyetçilik konusundaki fikirlerini paylaşmıştır.

Mehmet Fuat, derginin diğer yazarları gibi artık 20. asrın ulus-devletler asrı olduğunu kabul etmiş, bir yönüyle artık Osmanlı gibi kozmopolit devletlerin sonunun geldiğini düşünmüştür. Bunun için bir potansiyel olarak Türklüğün itibar kazanması konusunda çaba göstermiştir. Yunus Emre, Kaşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevai gibi isimlerden söz etmiş, Türk dil ve tarihinin köklü olduğunu ispata çalışmıştır. Necip Asım, Mehmet Tahir Bey gibi bu alanda yetkin bir isim olmuştur. Akçura ve Gökalp gibi Türklük, İslamlık ve Osmanlılığın gelecek potansiyelini değerlendirmiş, Türklüğün güçlenmesinin Osmanlılığı da güçlendireceğini fakat tek başına Osmanlılığın bir geleceği olmadığını beyan etmiştir.

Mehmet Fuat bir yönüyle asrılık taraftarı iken bir yönüyle de kültürel devamlılıktan yanadır. Onun muhafazakâr yönü burada devreye girmiştir. Tıpkı Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi, o da kültürel devamlılıktan yanadır. Bunu alfabe devrimine karşı olan tutumundan anlayabiliriz. Diğer taraftan ise edebiyat konusunda İslamiyet sonrası edebiyatın Arap ve Fars etkisi altında kalmış, “köksüz” ve “ruhsuz” bir edebiyat olduğunu belirtmiştir. Aruz yerine hece veznini öne çıkarmıştır. Büyük Türk ozanı Yunus Emre'den övgüyle söz etmiştir. Bu bağlamda Mehmet Fuat geçmiş de parçalamış, onu bir bütün olarak görmek yerine içerisinde milli yönler aramıştır. Bu da onun çelişkilerinden biridir.

Kaynakça

AKÇURA, Yusuf; *Türkçülüğün Tarihi*, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

AKÇURA, Yusuf; *Üç Tarzı Siyaset*, Kilit Yayınları, Ankara, 2011.

Anonim; *Türk Yurdu*, Teşrinisani 1340 (Kasım 1924), s. 1.

Anonim; “Türk Ocakları Kurultayı”, *Türk Yurdu*, C. 17, S. 179, Mayıs-Haziran 1926, *Türk Yurdu X*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 293-294.

Anonim; “Fuat Bey’in Konferansı”, *Türk Yurdu*, C. 18, S. 184, Kasım 1926, *Türk Yurdu XI*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, s. 230.

GEORGEON, François; *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, Çev. Ali Berktaş, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

GÖKALP, Ziya; “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak I”, *Türk Yurdu*, Yıl: 2, C. 3, S. 35, 7 Mart 1329 (20 Mart 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Ankara, Tütibay Yayınları, 2001, ss. 184-186.

GORDLEVSKİ, V.; “Türk Edebiyatının Dönüm Noktası”, *Türk Yurdu*, Yıl: 16, C. 19, S. 190, Mayıs 1927, *Türk Yurdu XII*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 213-214.

İNAN, Afet; *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1930.

KİLİ, S. & GÖZÜBÜYÜK A. Şeref; *Senedi İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; “Ümit ve Âzim”, *Türk Yurdu*, Yıl: 2, C. 3, S. 32, 24 Kânunusani 1328 (6 Şubat 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 139-141.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; “Abdullah Tukayef”, *Türk Yurdu*, Yıl: 2, C. 4, S. 40, 16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 279-285.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; “Yunus Emre”, *Türk Yurdu*, Yıl: 2, C. 4, S. 43, 27 Haziran 1329 (10 Temmuz 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 335-339.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; “Edebiyatımızda Milliyet Hissi”, *Türk Yurdu*, Yıl: 2, C. 4, S. 44, 10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913), *Türk Yurdu XI*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, 22. 358-363.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; "Türklük, İslamlık, Osmanlılık", *Türk Yurdu*, Yıl: 2, C. 4, S. 45, 25 Temmuz 1329 (7 Ağustos 1913), *Türk Yurdu II*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 372-376.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; "Yunus Emre Asarı", *Türk Yurdu*, Yıl: 3, C. 5, S. 51, 13 Teşrinievvel 1329 (26 Ekim 1913), Tütibay Yayınları, Ankara, ss. 52-55.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; "9. ve 10. Asırlardaki Çağatay Şairleri", *Türk Yurdu*, Yıl: 3, C. 6, S. 64, 17 Nisan 1330 (30 Nisan 1914), *Türk Yurdu III*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 275-278.

Köprülüzâde Mehmet Fuat; "Ocaklının Vazifesi", *Türk Yurdu*, C. 19, S. 190, Mayıs 1927, *Türk Yurdu XII*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, Ankara, 2001, ss. 211-213.

MAKSUDİ, Sadri; *Türk Dili İçin*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, Milli Seri, S. 1, Ankara, 1930.

MANSFIELD, Peter; *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Çev. Saliha Yurdakul, Söylem Yayınları, İstanbul, 2000.

SARINAY, Yusuf; *Türk Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

SANDER, Oral; *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

TOGAY, M. F.; *Yusuf Akçura, Hayatı ve Eserleri*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1944.

TUNAYA, Tarık Zafer; *Türkiye'de Siyasal Partiler I*, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

ÜSTEL, Füsün; *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Yavuz; "Köprülüden Mektup", *Türk Yurdu*, Yıl: 1, C. 1, S. 11, 5 Nisan 1328 (18 Nisan 1912), *Türk Yurdu I*, Ed. Murat Şefkatli, Tütibay Yayınları, 2001, ss. 340-341.